ULUSLARARASI

ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU

IX

11-12-13 KASIM 2016

BİLDİRİLER CİLT II

ÜSKÜDAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI 1954

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

ULUSLARARASI ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU IX

11-13 Kasım 2016

BİLDİRİLER
II

ULUSLARARASI
ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU IX

KOORDİNATÖR
DR. COŞKUN YILMAZ

BİLİM KURULU
PROF. DR. MEHMET ÂKİF AYDIN (BAŞKAN)
PROF. DR. ABDUL RAHIM ABU-HUSAYN
PROF. DR. ABDURRAHİM BENHEDDA
PROF. DR. AHMET EMRE BİLGİLİ
PROF. DR. AMIR PASIC
PROF. DR. ARİF BİLGİN
BEŞİR AYVAZOĞLU
PROF. DR. ÇİÇEK DERMAN
PROF. DR. ERHAN AFYONCU
PROF. DR. FAHRİ OVALI
PROF. DR. FATİH M. ANDI
PROF. DR. FERİDUN M. EMECEN
PROF. DR. GEOFFREY GREATREX
PROF. DR. HALİS YUNUS ERSÖZ
PROF. DR. HAYATİ DEVELİ
PROF. DR. HEDDA REINDL-KIEL
PROF. DR. İDRİS BOSTAN
PROF. DR. İSKENDER PALA
PROF. DR. İSMAİL E. ERÜNSAL
PROF. DR. MACHIEL KIEL
PROF. DR. MEHMET İPŞİRLİ
PROF. DR. MUHAMMED AFİFİ
PROF. DR. MUHAMMED ARNAUT
PROF. DR. MUSTAFA S. KÜÇÜKAŞÇI
PROF. DR. MUSTAFA UZUN
PROF. DR. NİHAT ÖZTOPRAK
PROF. DR. RAŞİT KÜÇÜK
PROF. DR. SAADETTİN ÖKTEN
PROF. DR. SABRİ ORMAN
PROF. DR. SEBAHATTİN AYDIN
PROF. DR. STEPHEN MITCHELL
PROF. DR. TUFAN Ş. BUZPINAR
PROF. DR. ÜMİT MERİÇ
PROF. DR. ZEKERİYA KURŞUN

ULUSLARARASI
ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU IX

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın / Dr. Coşkun Yılmaz / Prof. Dr. Cengiz Tomar
Prof. Dr. Cemalettin Şahin / Prof. Dr. Erhan Afyoncu
Prof. Dr. Ahmet Emre Bilgili / Prof. Dr. Mustafa S. Küçükaşcı
Prof. Dr. Mehmet İpşirli / Doç. Dr. Uğur Demir

Yayın Koordinatörü ve Görsel Araştırma
Serkan Osmanlıoğlu / Hasan Yapıcı

İmla ve Tashih
Cemal Toksoy / Serkan Osmanlıoğlu

Fotoğraf
SMEY / İsmail Küçük / Üsküdar Belediyesi / Müellifler

Kapak Fotoğrafları
Kadir Kendüzler (Gülnuş Emetullah Sultan Camii)

Tasarım ve Uygulama
SMEY / Bülent Avnamak

Baskı ve Cilt
BİLNET MATBAACILIK
Dudullu Organize Sanayi Bölgesi Birinci Cadde No: 16
Esenkent-Ümraniye/İSTANBUL

ISBN: 978-605-9719-23-0
İstanbul 2017

Kitabın telif hakları Üsküdar Belediyesi'ne aittir, tamamı veya bir kısmı izinsiz basılamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmedin iktibas yapılamaz.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ
Mimar Sinan Mah. Çavuşdere Cad. No: 35
ÜSKÜDAR / İSTANBUL

Tel: 0216 531 30 00 • Faks: 0216 531 32 25

ULUSLARARASI ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU IX

11-13 Kasım 2016

B İ L D İ R İ L E R

CİLT II

EDİTÖR

DR. COŞKUN YILMAZ

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

ULUSLARARASI
ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU IX

DÜZENLEME KURULU

DR. COŞKUN YILMAZ
PROF. DR. CEMALETTİN ŞAHİN
PROF. DR. CENGİZ TOMAR
PROF. DR. TURHAN KAÇAR
DOÇ. DR. UĞUR DEMİR
DOÇ. DR. YUNUS UĞUR

OTURUM BAŞKANLARI

PROF. DR. ABDÜLKADİR ÖZCAN
PROF. DR. AHMET EMRE BİLGİLİ
PROF. DR. AHMET TABAKOĞLU
YRD. DOÇ. DR. ALİM KAHRAMAN
PROF. DR. BEKİR KARLIĞA
PROF. DR. BİLGİN AYDIN
DR. COŞKUN YILMAZ
PROF. DR. DAVUT DURSUN
PROF. DR. EROL ÖZVAR
PROF. DR. FATMA ÇİÇEK DERMAN
PROF. DR. FERİDUN M. EMECEN
PROF. DR. FİKRET SARICAOĞLU
PROF. DR. HALİS YUNUS ERSÖZ
PROF. DR. HAYATİ DEVELİ
PROF. DR. İDRİS BOSTAN
PROF. DR. MAHMUT AK
PROF. DR. MEHMET AKİF AYDIN
PROF. DR. MEHMET AKMAN
DR. MEHMET GENÇ
PROF. DR. MUSA DUMAN
PROF. DR. RAŞİT KÜÇÜK
PROF. DR. SABAHATTİN AYDIN
PROF. DR. TAHSİN GÖRGÜN
PROF. DR. TUFAN Ş. BUZPINAR
PROF. DR. UĞUR DERMAN
PROF. DR. VAHDETTİN ENGİN

İ Ç İ N D E K İ L E R

10-113
III. BÖLÜM
KÜLTÜR ve EDEBİYAT

13-24
Galatât-ı Hafîd Efendi'de Üsküdar'a Dair Tanıtma ve Hikâyeler
YAKUP YILMAZ

25-42
Tanzimat Çamlıcası ve Jöntürkler
BEŞİR AYVAZOĞLU

43-58
Abdülhak Şinasi Hisar'ın "Çamlıcadaki Eniştemiz" Romanında Mekânı ve Mekânsal Belleği Haritalamak
EMİNE KÖSEOĞLU-EMİNE BANU BURKUT

59-80
Hayal Şehirde Güzelin Biçimleri:
Üsküdar Örneğinden Hareketle Edebî Eserlerde Şehir Estetiği
EBRU BURCU YILMAZ

81-113
Üsküdar Cami Adlarının Toponomisi ve Adların Dil Bilgisel Yapıları
ALİ ŞEYLAN

114-488
IV. BÖLÜM
TARİHİ ŞAHSİYETLER

117-132
Bostancıbaşı Abdullah Ağa ve Vakıfları
TAHSİN ÖZCAN

133-202
Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (İskele) Haziresi Mezartaşları
SADİ SÜLEYMAN KUCUR

203-216
Üsküdarlı Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi'nin Kastomonu'a Sürgünü
AHMET ÖNAL

217-222
Muhammed Emin Şirvânî Üsküdârî
KAMANDAR ŞERİFOV

223-266
Üsküdarlı Abdülhay Celvetî ve Kasîde-i Bürde Tercümesi
BÜNYAMİN AYÇİÇEĞİ

267-306
Üsküdar - Ahmediye Külliyesi Haziresi Mezar Taşları Üzerine Değerlendirme
ABDÜLHAMİT TÜFEKÇİOĞLU-OKTAY GÜNDOĞDU

307-334
XVIII. Yüzyıl Üsküdarının Önemli Âilelerinden Mîrzâ-zâdeler Hakkında Notlar
ATABEY KILIÇ

335-362
Üsküdar Selim Efendi Tekkesi Haziresi ve Mezar Taşları
ZEYNEP EMEL EKİM

363-376
Üsküdarlı Bir Mimar Ailesi: Balyanlar
SARO DADYAN

377-388
Osmanlı Döneminde Bir İmam;
Bulgurlu Mescid Mahallesi İmamı Halil Efendi
NEVZAT SAĞLAM

389-414
Üsküdarlı Bir Plevne Kahramanı: Miralay Yunus Bey
NURETTİN GEMİCİ

415-422
Tanburî Ali Efendi (1836-1903)
TALİP MERT

423-454
Balkan ve Çanakkale Savaşları'nda Şehit Olan Üsküdarlılar
NACİ ŞAHİN

455-468
Üsküdar Kütüğüne Katkı: Müsâmeretnâme Yazarı Emin Nihad Bey (1838-1879)
MUSTAFA İSMET UZUN

469-488
Üsküdarlı Müfessirler
MUSTAFA ÖZEL

Foto: A. Muhsin Divan

Üsküdarlı Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi'nin Kastamonu'ya Sürgünü

YRD. DOÇ. DR. AHMET ÖNAL
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Şeyh Pîr Seyyid Mehmed Nasûhî Efendi, tasavvuf tarihimizin temayüz etmiş isimlerinden olup Üsküdar'ın manevî iklimini ve kimliğini inşa eden simalardandır. Müessisi olduğu Nasûhîlik, İstanbul'la birlikte Osmanlı coğrafyasının Anadolu, Tunus, Cezayir ve Trablusgarb gibi merkezlerine yayılmıştır.

Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi'nin tercüme-i hâli ve bilhassa mutasavvıf kimliği, gerek ahfâdı, gerek müritleri ve gerekse çağdaş ve sonraki dönemlerin Osmanlı müellifleri ve bunlara istinaden araştırmacılar tarafından etraflıca kaleme alınmıştır. Buna göre, Üsküdar Toygartepesi'nde Bulgurlu Mescid'i yakınındaki evde, bir rivayete göre 1060/1650'de, başka bir rivayete göre 1058/1648 veya 1063/1652'de, daha kuvvetli bir rivayete göreyse 1057-1058'de dünyaya geldi. Babası sipahilerden Seyyid Nasûh Bey b. İhtiyareddîn, annesi ise Afîfe Hanım'dır. İlk tahsilini Üsküdar'da ikmâl eden Mehmed Nasûhî Efendi, gençliğinde tasavvufa meylederek Atik Valide Camii yanındaki tekkesinde irşat faaliyetinde bulunan Halvetiyye'nin Şâbâniyye Şubesi'nin Karabaşiyye kolunun kurucusu ve pîri Şeyh Karabaş-ı Velî'ye (Şeyh Ali Alâeddîn el-Atvâl) intisap etti ve burada seyr ü sülûkunu tamamladı.

Şeyhinin emriyle bir süre Mudurnu'da dinî ilimleri öğreten ve halkı irşat eden Seyyid Mehmed Nasûhî Efendi, 1096/1685 yılında yine mürşidinin izniyle doğduğu yere geri döndü. Şeyh Karabaş-ı Velî'nin hacca gitmesi ve dönüş yolunda vefatını müteakiben Üsküdar Doğancılar'daki Çakırcı Hasan Paşa ve Süleyman

Mehmed
Nasûhî Efendi
Camii

Paşa Camilerinde ve nihayet 25/26 Temmuz 1688'de Kadir Gecesi yapılan merâsimle açılan dergâhında irşada devam etti. Buna ilaveten 1117/1705'den itibaren III. Ahmed tarafından Eyüp Sultan Camii kürsü şeyhliğine tayin olundu ve Kastamonu'da sürgünde bulunduğu dönem haricinde vefatına kadar bu vazifeyi deruhte etti. 17 Ramazan 1130/14 Ağustos 1718'de vefat eden Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi, dergâhın haziresine defnedildi[1].

Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi'nin hayatı hususunda açıklığa kavuşturul[a]mayan en önemli mesele Kastamonu'ya sürgüne gönderilmesidir. Bu konuda en bilinen malumat Şeyhî Mehmed Efendi'nin *Vekayiü'l-Fudalâ*'da kaydettiği, "nâ-sezâ kelimât isnadı ile Kastamonu Kazası'na nefy ü iclâ olundular" şeklindeki sözlerdir. Gerek Şeyhî'nin ifadelerini gerekse Telhisî Mustafa Efendi'nin *Ceride*'sindeki malumatı değerlendiren Mustafa Tatçı, "Hz. Nasûhî, mahiyetini bilmediğimiz bir sebeple -her halde bir iftiraya uğrayarak- 17 Receb 1126/M. 1714 senesinde Hz. Pîr'in türbesinin bulunduğu Kastamonu'ya sürgün edilmiştir" demektedir[2]. Kerim Kara da, bu konuda, "mensupları[nın] bu sürgünü tarikatın pîri Kastamonulu Şa'bân-ı Velî'nin mânevî bir daveti şeklinde" yorumladıklarını belirtir ve ayrıca Şeyhî'nin kaydettiği malumata atıfta bulunur[3]. R. Cevat Unay ise, Nasûhî Efendi'nin, Sultan III. Ahmed devrindeki sefahât ve israfâtı tenkit ettiği için Kastamonu'ya sürgün edildiğini iddia eder[4].

Konuya dair literatürde şimdiye kadar istifade edilmemiş bir belge, hem Şeyh Nasûhî Efendi'nin Kastamonu'ya sürgüne gönderilmesi meselesinin tekrar tetkik ve tahlilini zorunlu kılmakta hem de daha geniş manada tasavvuf tarihi araştırmalarında Osmanlı Arşivi'nden istifadenin ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Mevzubahis belge, *122 numaralı Mühimme Defteri*'nde yer alan III. Ahmed'in Üsküdar nâibi ile Kastamonu kadısına hitaben yazılmış olan Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi'nin sürgün emridir. Araştırmalarımıza rağmen, ilgili belgenin aslı, buradakinden mufassal olmaları beklenen Üsküdar ve Kastamonu Şeriyye Sicillerindeki diğer suretleri ve bilhassa şeyhülislâmın ilâmı da dâhil bu hükmün

1 Mehmed Nasûhî Efendi'nin tercüme-i hâline dair teferruatlı malumat ve ilgili literatür için bk. Rüknüddin Nasûhioğlu, *Şeyh Muhammed Nasûhî: Hayatı, Eserleri, Dîvânı, Mektupları*, Kemal Edip Kürkçüoğlu (haz.), İstanbul 1996; Mustafa Tatçı, "Yeni Bilgiler Işığında Üsküdarlı Şeyh Muhammed Nasûhî (1058-1648/1130-1718) I", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, s. 13 (2004), s. 155-187; Mustafa Tatçı, Üsküdarlı Muhammed Nas*uhi ve Divanı*, İstanbul 2004; Kerim Kara, "Mehmed Nasûhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXVIII, s. 500-502; Aynur Koçak, "Velî Kültü Bağlamında Mehmed Nasûhî Üsküdarî", Üsküdar Sempozyumu *12-13 Mart 2004 bildiriler*, c. II/2, Zekeriya Kurşun; ve dğr. (ed.), , İstanbul 2005, s. 591-597; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Sûfiler, Devlet ve Ulemâ,* İstanbul 2001, s. 115-123; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 174-192; Mustafa Yılmaz, *Mehmed Nasûhî Efendi -Hayatı, Eserleri ve Dîvânçesinin Tenkitli Neşri-,* [Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997].

2 Mustafa Tatçı, *a.g.m.*s. 166-167.

3 Kerim Kara, *a.g.m.,* s. 500.

4 Mustafa Yılmaz, *a.g.t*, s. 2'den naklen.

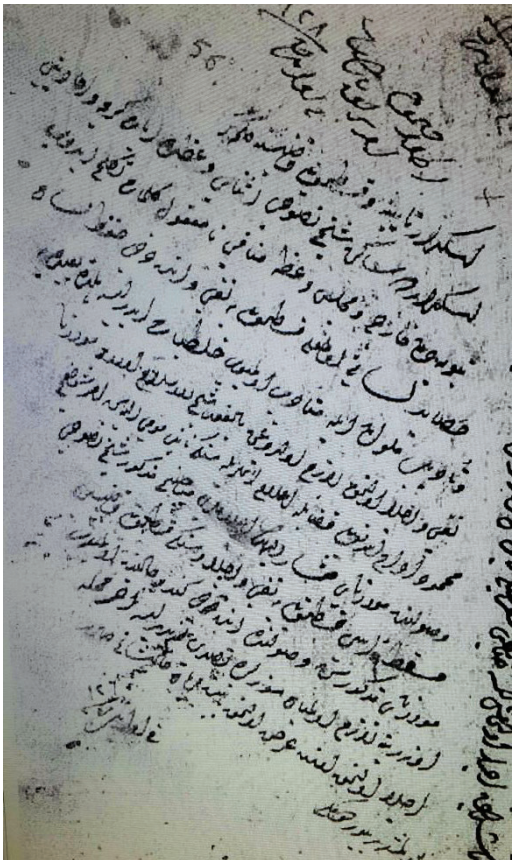

Nasûhî Efendi'nin sürgün emri. BOA, A.DVNS.MHM.d.122

hazırlanmasına kadarki muamelât evrakı tespit edilememiştir.

Mezkûr emir şöyledir:
"Itlâkıçün emr-i şerîf yazıldı, fi Evâil-i Ca sene [1]128
Üsküdar nâibine ve Kastamonu kadısına hüküm ki,

Üsküdar'da sâkin Şeyh Nasûhî esnâyı va'azda âyât-ı kerîme ve ahâdis-i Nebeviyye'den hâric ve meclis-i va'aza menâfî nâ-ma'kul kelimât tekellüm idüp hasâil-i lisânı olmağla Kastamonı'ya nefy ve anda dahi hıfz-ı lisân ve te'dîb-i melûle ile müte'eddib olmayup haltiyât iderse belde-i ba'îdeye nefy ü iclâ olunmak lâzım olduğın bi'l-fi'il şeyhülislâm olan Mevlânâ Mahmûd *edâmullahu teâla fezâilehû* i'lâm etmeleriyle sen ki nâib-i mûmâileyhsin emr-i şerîfim vusûlünde mevlâna-yı müşârünileyhin i'lâmları mûcebince mezkûr Nasûhî'yi maskat-ı re'si Kastamonı'ya nefy ü iclâ ve sen ki Kastamonı kadısısın mevlâna-yı mezkûr size vusûlünde anda dahi kendü hâlinde olmayup üzerine lâzım olmayan sözlere tasaddî ider ise âhar mahalle iclâ olunmak üzere arz olunmak bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdır olmuşdır buyurdum ki, fi Evâil-i R sene [1]126"[5]

Bu belge, öncelikle, Mehmed Nasûhî Efendi'nin Kastamonu sürgününün tarihlendirilmesi konusundaki muğlaklığı açıklığa kavuşturmaktadır. Zira Nasûhî Efendi'nin Kastamonu'ya gönderildiği tarihi Telhisî Mustafa Efendi, 17 Receb 1126/29 Temmuz 1714; Şeyhî ise Rebiülahir 1126 olarak zikreder[6]. Burada neşrettiğimiz belge, Şeyhî'yi teyiden Nasûhî Efendi'nin sürgün emrinin Evâil-i Re-

5 *BOA, A.DVNS.MHM.d.*122, s. 13, hk. 56.

6 Mustafa Tatçı, *a.g.m.,* s. 167. Mustafa Tatçı, mezkûr tarihlerden ilkine itibar etmiştir. Kerim Kara ise, ay belirtmeksizin, Nasûhî Efendi'nin 1126/1714'de Kastamonu'ya sürgüne gönderildiğini yazar (Kerim Kara, *a.g.m.,* s. 500). Rüknüddin Nasûhioğlu, dedesinin, 1126'nın Kadir Gecesi'ni dergâhında ihya edemeden Kastamonu'ya gönderildiğini kaydeder (Rüknüddin Nasûhioğlu, *a.g.e*, s. 16).

biülahir 1126/16-25 Nisan 1714'de verildiğini ortaya koymaktadır. Ancak Kastamonu'ya giderken ve buradan dönerken tuttuğu seyahat notlarından anlaşıldığı kadarıyla Mehmed Nasûhî Efendi, sürgün emrinin çıkmasında hayli sonra, Aralık 1714'ün son ya da Ocak 1715'in ilk günlerinde Üsküdar'dan Kastamonu'ya hareket etmiştir ve Muharrem ayının başlarında henüz Düzce havalisindedir[7].

Nasûhî Efendi'nin cezasının affolunup Üsküdar'a dönmesine izin verildiği tarih ise, buradaki belgeye göre Evail-i Cemaziyülevvel 1128/23 Nisan-2 Mayıs 1716'dır. Konuya dair litaratürde, Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi'nin 1716'da Kastamonu'dan geri dönüşüne izin mi verildiği yoksa Üsküdar'a geri mi döndüğü hususunda belirsizlik vardır. Kerim Kara, Nasûhî Efendi'nin sürgüne gönderilmesinden "iki yıl sonra İstanbul'a dönmesine izin verildiğini" kaydederek 1716 yılına işaret eder[8]. Mustafa Tatçı, Nasûhî Efendi'nin "1716 Kasım'ında tekrar Üsküdar'a geri" döndüğünü, sürgün mahallinde bir buçuk sene kaldığını yazar[9]. Rüknüddin Nasûhioğlu, dedesinin, "h. 1128 Zilhiccesine (m. 1716 Kasımına) kadar" Kastamonu'da ikamet ve "serbest bırakıldıktan sonra Üsküdar'a avdetle h.1129 senesi Ramazanı'nın Leyle-i Kadrini yine…" dergâhında ihyâ ettiğini belirtir[10]. Bizzat Mehmed Nasûhî Efendi ise, 17 Rebiülevvel 1129/1 Mart 1717 Pazartesi günü Şeyh Şaban-ı Velî'nin türbesine veda ziyaretinde bulup Kastamonu'dan İstanbul'a doğru yola çıktığını, İznik'teki kısa bir molanın akabinde 8 Rebiülahir/22 Mart Pazartesi günü tekrar yola devam ettiğini belirtip "Hakk Taâlâ selâmetle vatanımız Üsküdar'a varmak nasip eyleye. Âmin" diyerek yolculuk notlarını sonlandır[11]. Buraya kadar nakledilen malumattan, Nasûhî Efendi'nin 1716 baharında Üsküdar'a dönmesine ruhsat çıktığı, ancak kendisinin 1717 baharında avdet ettiği anlaşılmaktadır.

Neşredilen belgede dikkati celbeden bir diğer husus, Mehmed Nasûhî Efendi'ye sürgün cezasının Şeyhülislâm İmam Mahmud Efendi'nin ilâmına binaen verilmesidir. Vekayinüvis Râşid, 24 Rebiülahir 1125/20 Mayıs 1713'de şeyhülislâmlığa tayin edilen İmam Mahmud Efendi'yi "iffet ve hüsn-i sülûk ile ma rûf u meşhûr" bir kimse olarak tavsif eder[12]. Bu tarihlerde Osmanlı bürokratik mua-

7 Mustafa Tatçı, *a.g.m.,* s. 169-170.

8 Kerim Kara, *a.g.m.,* s. 500.

9 Mustafa Tatçı, *a.g.m.*, s. 167-168.

10 Rüknüddin Nasûhioğlu, *a.g.e.*, s. 16.

11 Mustafa Tatçı, *a.gm.*, s. 173-174. Nasûhî Efendi, İznik'ten 9 Rebiülahir Pazartesi günü Üsküdar'a doğru yola çıktığını yazar. Ancak 9 Rebiülahir, Salı gününe tekabül etmektedir. Notları neşreden Mustafa Tatçı, sehven, zikredilen tarihi "Eylül" olarak çevirmiştir.

12 Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmaîl Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli (1115-1134/1703-1722)*, Abdülkadir Özcan; ve dğr.. (haz.), İstanbul 2013, II, 876.

Nasûhî Efendi Camii
iç görünümü

الله
محمد

Nasûhî Efendi'nin türbesi

melâtında meşâyihe yönelik cezaî kararların alınmasında şeyhülislâmların ilâm ve işaretleri de belirleyici olmaktaydı. Dolayısıyla sadece bu belgeden hareketle ve İmam Mahmud Efendi'nin Şeyh Nasûhî Efendi ve müntesibi olduğu tasavvufî gelenekle ilgili fikirlerine dair daha geniş bir araştırma yapılmadan şeyhülislâmın muhalif/muarız bir tavırla yahut iftiraya tevessülen sürgün kararı aldırıp aldırmadığına, bu yönde görüş bildirip bildirmediğine dair bir hükme varılamaz. Fakat her hâlükârda, Nasûhî Efendi'ye sürgün cezasının İmam Mahmud Efendi'nin ilâmıyla verilmesine rağmen bu cezanın fiilen infazının kendisinin 8 Zilhicce 1126/15 Aralık 1714'de şeyhülislâmlıktan azlinden sonra gerçekleştiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Belgede, İmam Mahmud Efendi'nin ilâmına konu ve sürgün cezasına gerekçe olarak da, Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi'nin vaazlarında "âyet ve hadislerden hariç ve meclistekilere faydası makul olmayan sözler" sarfetmesi ve bunu âdet haline getirmesi gösterilmiştir. Şeyh Efendi'nin vaazının muhtevası tam manasıyla tespit edilemese de belgede geçen bazı ifadeler bu sözlerin içeriğine dair bir değerlendirme yapılmasına imkân tanımaktadır. Şöyle ki, belgede, Nasûhî Efendi'nin sözleri, şeyhülislâm tarafından "haltiyât", siyasî irade tarafından ise "üzerine lâzım olmayan sözler" olarak nitelendirilmiş ve aynı tavrı sürdürmesi hâlinde Kastamonu'dan daha uzak bir beldeye sürülmesi emredilmiştir. Bu ifadeler, Nasûhî Efendi'nin vaazında siyasî muhtevalı yahut öyle değerlendirilen

Camii içerisindeki hatlardan biri. Yâ Hazret-i Pir Muhammed en-Nasûhî Kaddesallâhu Sırrahu'l-âlî

sözler sarfettiği ya da bu minvaldeki bir konuşmanın kendisine isnat edildiğini düşündürmektedir. Ancak bu sözlerin, Cevat Unay'ın iddia ettiği gibi III. Ahmed devrindeki sefahât ve israfâta yönelik bir tenkit olduğunu söylemek dönemi itibariyle doğru olmayacaktır.

Bu tarihlerde siyasî eleştiri karşısındaki tavrı anlamak için, yine Şeyhülislâm İmam Mahmud Efendi'nin de dahlinin bulunduğu bir diğer sürgün kararı, Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi'nin sürgünle cezalandırılması ile mukayese edilebilir. Mazûl şeyhülislâmlar Ebezâde Abdullah Efendi ve Atâullah Efendi'nin Rumelhisarı'ndaki yalılarında meclislerine gelip giden ziyaretçilere "Devlet-i Aliyye'ye ve vükelâsına dahl ü teşnî'i müştemil ba'zı kelâm eyledükleri"ni öğrenen Sadrazam Silahdar Ali Paşa ile Şeyhülislâm Mahmud Efendi durumu padişaha arz etmişlerdir. Bunun üzerine sâdır olan fermanla 14 Zilkade 1126/21 Kasım 1714'de Ebezâde Abdullah Efendi Trabzon'a ve Atâullah Efendi ise Sinop'a sürülmüştür. Abdullah Efendi'yi sürgün mahalline götüren gemi fırtınaya yakalanıp batmış, kendisi de boğulmuştur. III. Ahmed, bu hadisenin sorumlusu olarak gördüğü Şeyhülislâm İmam Mahmud Efendi'yi azletmiştir. Ancak Müverrih Râşid, imâ yollu, sâbık şeyhülislâmların sürgüne gönderilmelerinden Sadrazam Silahdar Ali Paşa'yı sorumlu tutar[13].

Şayet Nasûhî Efendi de siyasî gerekçelerle sürgünle cezalandırıldı ise bu takdirde Şeyh Efendi'nin böyle bir kimliğinin bulunup bulunmadığı sorusu akla gelecektir. Mehmed Nasûhî Efendi'nin de müntesibi olduğu Şâbânîliğin daha 16. asrın

13 Râşid Mehmed Efendi, *a.g.e.*, II, 886, 888-889. Mehmet Topal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa-Nusretname-Tahlil ve Metin (1106-1133 / 1695-1721)*, [Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2001], s. 821, 823.

ikinci yarısından itibaren İstanbul'da temsil edilmeye başlansa da bilhassa ikinci pir kabul edilen Karabaş-ı Velî'yle birlikte tarikatın merkezi ve "zat postu"nun başkente intikal ettiği bilinmektedir. Gerek Karabaş-ı Velî'nin gerekse aralarında Nasûhî Efendi'nin de bulunduğu halifelerinin faaliyetleriyle tarikat Osmanlı payitahtında yaygınlık kazanmıştır[14]. Bu suretle etkinlik kazanan tarikat, siyasî mahfillerin dikkatini çekmiş, fakat bu ilgi teveccüh şeklinde olabildiği gibi farklı şekillerde de tezahür edebilmiştir. Meselâ Karabaş-ı Velî'nin 1679'da Limni'ye sürgüne gönderilmesinin, kendisine yöneltilen bazı dinî ithamların yanı sıra IV. Mehmed'in kendisine meylini çekemeyenlerin bir tertibi olduğu iddia edilmiştir. Bu sürgün sırasında Mehmed Nasûhî Efendi de birkaç defa mürşidini ziyaret etmiştir. Karabaş-ı Velî'nin 1683'de Limni'den İstanbul'da dönmesi akabinde hacca gitmesinin/gönderilmesinin sebebi de padişahın kendisine tekrar yakınlık göstermesinin başta Merzifonlu Kara Mustafa Paşa olmak üzere bazı mahfilleri rahatsız etmesi olarak gösterilir[15].

Mehmed Nasûhî Efendi'nin de Karabaş-ı Velî gibi devlet erkânın ilgisine mazhar olduğu görülür. Müritleri arasında Enderunlu Şeyh Hasan Efendi (Bestekâr Enfî Hasan Efendi), Enderunlu Şeyh İbrahim Ağa gibi isimler vardır. Üsküdar'daki dergâhının ilk inşaatını da yeniçeri ağalığı ile Enderûn'dan çıkan Çelebi Hasan Paşa başlatmıştır[16]. Nasûhî Efendi'nin siyasî meselelere müdahil olduğuna dair Silahdar Mehmed Ağa, Râşid gibi muasır müelliflerin eserlerinde bir malumat bulunmamakla birlikte adına telif edilen *Menâkıb-nâme*'lerde kerametleri arasında zikredilen, devrin siyasî olayları ve şahsiyetleri ile ilgili olanlar dikkat çekmektedir. Mesela Senâî-zâde Hasan Efendi'nin kaleme aldığı ve Seyyid Mehmed Şükrü'nün tekrar tanzim ettiği *Menâkıb-nâme*'de 1695 yılında Sakız'ın Venediklilerden geri alınması hususunda şöyle bir menkıbe anlatılır: "Sakız Adası zaferinden sonraydı. Muhammed Nasûhî Efendi dergâhın borçlarını ödemekle meşgul olduğu sırada, Mezomorta Hüseyin Paşa onu konağına davet etti. Nasûhî Efendi, Paşa'nın konağına varınca, Paşa saygıyla ayağa kalkıp kendisine ta'zim ve ikrâmda bulundu. Muhammed Nasûhî Efendi, Paşa'nın bu hareketinin ardından, kendi kendine; "bu ne hâldir? Bakalım sonu ne olacak." dedi. Çünkü Mezomorto Hüseyin Paşa, Nasûhî hazretlerine daha önce yakınlık göstermezdi. Bugünlerde ilgilenmesi, onun dikkatini çekti. Hüseyin Paşa, Nasûhî'ye hitaben; "Efendi

14 Mustafa Tatçı, "Şâbâniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXVIII, İstanbul 2010, 211-212.

15 Kerim Kara, "Karabaş Velî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXIV, İstanbul 2001, 369-371; Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, "Karabaş-ı Velî", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 6 (Ankara 2001), s. 35-59.

16 Rüknüddin Nasûhioğlu, *a.g.e.*, s. 13-15, 25-27.

Nasûhî Efendi Camii haziresi

hazretleri, bize niçin yabancı gibi bakıyorsun? Sakız önündeki muharebede bize zaferi müjdeleyen siz değil miydiniz?" dedi. Çünkü Sakız muharebesi sırasında Nasûhî Efendi, Mezomorto Hüseyin Paşa'nın bulunduğu kalyona tayy-i mekânla gelmiş, zaferi müjdeledikten sonra kaybolmuştu. Sakız muhârebesi sırasında bu müjdeyi veren kimsenin Nasûhî hazretleri olduğunu bilen Hüseyin Paşa, o gece, Onu konağında misâfir edip izzet ve ikramlarda bulundu. Ertesi sabah dergâh inşâsı sebebiyle olan bütün borçlarını ödediği gibi, dergâhının çeşitli ihtiyaçlarını da temin etti. Böylece Nasûhî Efendi'nin kimseye borcu kalmadı"[17].

Yine Senaî Efendi'nin nakline göre, 1690 senesinde Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa'nın Belgrad, Vidin ve Semendire kalelerini Avusturyalılardan geri alması esnasında Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi, her bir kalenin fethi haberini önceden müntesiplerine müjdelemiş ve dedikleri aynen tahakkuk etmiştir. Benzer şekilde Nasûhî Efendi, II. Mustafa'nın ilk seferinde, 1695 yılında Lugoş'ta Avusturyalılar karşısında kazandığı büyük galibiyeti ve kalenin fethini henüz zafer haberi İstanbul'a ulaşmadan tebşir etmiştir[18].

17 Mustafa Tatçı, *a.g.m.*, s. 161-162; Rüknüddin Nasûhioğlu, *a.g.e.*, s. 39-40; Aynur Koçak, *a.g.m,* s. 596.

18 Rüknüddin Nasûhioğlu, *a.g.e.*, s. 43; Aynur Koçak, *a.g.m,* s. 596.

Üsküdarlı Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi'nin menkıbelerinde arasında yer verilen bir diğer keramet ise, kendisini açıkça siyasî bir kavganın tarafı olarak göstermektedir. Şeyh Senâî Efendi'nin Ocak Kethüdası Saka-zâde Mehmed Ağa'dan naklettiğine göre, Sadrazam Silahdar Ali Paşa'nın gazabını üzerine çeken ve bu sebeple katlini mukarrer kabul eden ümeradan Cafer Paşa bi'l-vasıta Nasûhî Mehmed Efendi'ye müracaatla yardım talep etmiştir. Şeyh Nasûhî Efendi de Tevhid Halkası esnasında duâ eylediği bir gömleği Cafer Paşa'ya göndererek bunu giymesini tembihlemiştir. Denileni yapan Cafer Paşa, sabah padişahın huzuruna davet edilmiş ve idamını beklerken kendisine hilat giydirilerek yeni bir mansıba tayin olunmuştur[19].

Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi'nin III. Ahmed ile de yakın münasebeti olduğu anlaşılmaktadır. Rüknüddin Nasûhioğlu'nun neşrettiği bir mektubunda Şeyh Nasûhî Efendi, III. Ahmed'e Valide Sultan'ın tekrar sağlığına kavuşması için çeşitli tavsiyelerde bulunmakta, kendisinin sürekli dua ettiğini bildirmektedir. Ayrıca padişaha, uzun uzadıya, Hırka-yı Saadet ziyareti esnasında yapacağı ibadetler ve riayet edeceği teşrifat konusunda malumat vermektedir. Keza her imarete güvenilir bir adamını göndererek dağıtılan pilavları gizlice getirtip yemesini, yağ ve sairden sual etmesini tavsiye etmekte ve "zirâ onbin talebe-i ulûmun duâların dahi alursuz, tekayyüd eylemezseniz âsim olursuz" ihtarında bulunmaktadır[20]. Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi ile III. Ahmed arasındaki bu münasebetin, tıpkı Şeyh Karabaş-ı Velî'de olduğu gibi, devrin bazı ileri gelenlerini rahatsız etmiş olması muhtemeldir.

Netice olarak, bu çalışmada yayınlanan ve tahlil edilen belge, Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi'nin Kastamonu'ya sürgüne gönderilmesi meselesini tam manasıyla aydınlatamasa da konunun bazı muğlak noktalarını açıklığa kavuşturmuştur. Nasûhî Efendi'nin Evâil-i Rebiülahir 1126/16-25 Nisan 1714'de Kastamonu'ya gönderilmesinin emredildiği, bu cezanın Şeyhülislâm İmam Mahmud Efendi'nin ilâmı üzerine verildiği, nihayet Evail-i Cemaziyüleevel 1128/23 Nisan-2 Mayıs 1716'da Şeyh Efendi'nin Üsküdar'a dönmesine müsaade edildiği kesin olarak anlaşılmaktadır. Belgeye geçen ifadeler, sürgün cezasının, Şeyh Efendi'nin bir vaazındaki, mahiyetini tespit edemediğimiz, siyasî muhtevalı bir konuşmadan kaynaklandığını düşündürmektedir.

19 Rüknüddin Nasûhioğlu, *a.g.e.*, s. 44; Aynur Koçak, Nasûhî Efendi'nin bu kerametini, "Şehid Ali Paşa'ya dua ettiği gömleği giydirerek Cafer Paşa'nın idamına engel olmuştur" şeklinde nakleder (Aynur Koçak, *a.g.m.,* s. 596).

20 Rüknüddin Nasûhioğlu, *a.g.e.*, s. 85-88.